

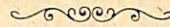

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՇԱԲԱԹԵՐԹ

ԱԶԳԱՅԻՆ

ԳՐԱԿԱՆ - ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ

ԳԻՏԱԿԱՆ

ՎԱՐԻՉ - ՏՆՕՐԵՆ ԽՄԱԳՐԱՊԵՏ
ՇԱՄԲ. ՖՈՒԼԻՔԱՃԵԱՆ ՄԵՐ. ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ

Գ. ՏԱՐԻ, ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻԻ 4

ՇԱԲԱԹ, 7 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 1918

ՄԵՌԵԼՆԵՐԸ ՉԵՆ ՄԵՌՆԻՐ

Մարդ գրեթէ կը յուսահատի տեսնելով այսօր
քան դեռատի կեանքերու զարհուրելի կորուստը,
այսքան ֆիզիքական ու բարոյական ուժերու, այս-
քան իմացականութիւններու և շքեղ խոստումներու
անողորքօրէն հնձուիլը, իրենց առաջին թափին մէջ
իսկ: Երբեք այսքան գեղեցիկ կորովներ, այսքան
գեղեցիկ յոյսեր այսպէս խառնիխուռն, վրայէվրայ
ու անկասօրէն չչարտուեցան պարապութեան մէջ,
ուրիշ ո՛չ մէկ պատասխան կ'իլլէ: Մարդկութիւնը,
իր գոյութիւնէն ի վեր, երբեք իր գանձերուն, իր
գոյացութեան ու ապագային այս օրինակ մտխուժ
մը չըրաւ:

Ամիսներէ ի վեր ամէն կուռադաշտներու վրայ,
ուր է՛ն քաջերը, է՛ն անկեղծները, է՛ն եռանդոտ-
ներն ու է՛ն անձնագոհները անպայման առա-
ջին մեռնողները կ'ըլլան, և ուր նուազ սրտոտները,
նուազ վեհանձները, տկարներն ու հիւանդները,
մէկ խօսքով է՛ն քիչ փափաքելիները միայն կոտոր-
ածէն պրծելու բախտը ունին, տեսակին աստիճա-
նական քայքայումը հետապնդող տեսակ մը հրեշա-
յին յետախաղաց ընտրանք տեղի կ'ունենայ: Հետե-
աբար մարդ վրդովախառն կը հարցնէ թէ արդեօք
այս մեծ փորձութիւնէն վերջ ի՞նչ պիտի ըլլայ երկ-
րագունտիս վիճակը, ի՞նչ պիտի մնայ և ի՞նչ պիտի
պատահի իր է՛ն բարձր ու լաւագոյն զարդերէն
զրկուած ու կոտորակուած մարդկութեան համար:

Ստոյգ է թէ ասիկա մարդկութիւնը անձկու-
թեան մատնող է՛ն մուայլ հարցերէն մէկն է: Հոն նիւ-
թական ճշմարտութիւն մը կայ որուն առջև մարդ

կը զինաթափի, և եթէ մեզի ներկայացածին պէս
ընդունելու ըլլանք, մեզ սպառնացող չարիքին դար-
ման գտնել կարելի չէ: Բայց նիւթական ու զգալի
ճշմարտութիւններն ալ աւելի մեծ ու խորամուխ
ճշմարտութիւններու քիչ կամ շատ ցայտուն մէկ
անկիւնը կը կազմեն: Միւս կողմէ մարդկային սեռը
այ՛նքան անհրաժեշտ ու այ՛նքան անկորուստ բնոյթ-
ով ուժ մը ըլլալ կը թուի, որ միշտ, մինչև այսօր
ո՛չ միայն է՛ն յուսահատեցուցիչ փորձութիւններուն
յաղթած է, այլ զիտցած է նոյնիսկ անոնցմէ օգ-
տուելով իր իրական վիճակէն աւելի մեծ ու զօրա-
ւոր ըլլալ:

*
**

Յայտնի է թէ խաղաղութիւնը պատերազմէն
նախապատիւ է. ասոնք երկու եզրեր են որոնք իրա-
րու հետ բազդատելը յիմարական կ'ըլլար: Յայտնի
է որ եթէ այս անանուն յիմարութիւնով չլթայա-
զերծուած ջրհեղեղը երկրիս վրայ չիյնար, մարդ-
կութիւնը անտարակոյս քիչ ատենէն հասած պիտի
ըլլար այնպիսի գազաթնակէտի մը, որուն յայտ-
նութիւններն ու անակնկալները նախագուշակել
կարելի չէ: Բացորոյ է որ եթէ քանդելու և բնա-
ջնջելու համար մտխուած առասպելական գուժար-
ներուն մէկ երրորդը կամ քառորդը խաղաղու-
թեան գործերու նուիրուէր, շնչած միջնորդանիս
թունաւորող բոլոր անհաւասարութիւնները հոյա-
կապօրէն կարգադրուած պիտի ըլլային, և թէ ըն-
կերային խնդիրը՝ Արդարութեան կողմէ մարդկու-
թեան ապագային համար դրուած մահուան ու

կեանքի մեծ հարցը՝ վերջնականապէս և վճռական-
օրէն պիտի յանգէր այն սեսակ երջանկութեան մը ,
զոր մեր տղաքն ու թոռները թերևս դեռ պիտի
չիտեսնեն : Ստոյգ է թէ իրենց փթթումի պահուն
հնձուած երկու երեք միլիոն երիտասարդ կեանք-
երու անհետացումը , պատմութեան մէջ դիւրաւ
չլեցուելիք փիւ մը պիտի ձգէ , հասկնալի ըլլալով
թէ այդ մեռնողներուն մէջ կը գտնուէին տաղանդ-
ներ ու հանճարներ , անդառնալի և տէր՝ այնպիսի
գիւտերու և յղացումներու , զորս թերևս դարերը
չպիտի ծնին : Բացայայտ է թէ մենք չպիտի զգանք
երբեք յառաջդիմութեան այս ընկրկումին և այս
աննախընթաց վատնումներուն հետեանքները , բայց
ասիկա ընդունելով հանդերձ , լաւ պիտի ըլլար որ
ինքզինքնիս բռնէինք ու շտկուէինք : Անդարմանելի
կորուստ չիկայ . ամէն ինչ կը փոխուի , ոչինչ կը
կորսուի և ոչնչութեան ծոցը նետուածն իսկ չբա-
ցած չըլլար : Մեր բարոյական աշխարհը նիւթական
աշխարհնուս պէս , անհուն բայց ամրափակ շրջանակ
մըն է , օրկէ ոչինչ կ'ելլէ և ուրկէ ոչինչ կ'ընայ
իյնալ միջոցին մէջ լուծուելու համար : Երկրիս վրայ
ի'նչ որ գոյութիւն ունի , ի'նչ որ տեղի կ'ունենայ ,
հոն կը մնայ ու կ'արդիւնաւորի , և յոռեգոյն վատ-
նումները , վայրկեանի մը համար նետուած , նիւ-
թական կամ բարոյական հարստութիւններ են որ
ուրիշ ձևով մը վար կ'իյնան : Ելք , փախուստ ,
նուազում , մոռացոնք չկան : Ամէն կողմ տարած-
ուած այս հերոսութիւնը աշխարհս չի ձգեր , և
ազմիկներու ուժին այսքան ընդհանուր ու արտա-
կարգ ըլլալուն պատճառը մեռնողներու ամբողջ
ուժին վերապրողներու մէջ փոխանցումն է միայն :
Իմաստութեան , համբերութեան , պատիւի , ինքնա-
զոհումի բոլոր այս ուժերը որոնք օրըստօրէ կ'աճին ,
և որոնց վտանգէ հեռու եղողներս՝ մեր մէջ
բարձրանալը կ'զգանք առանց գիտնալու թէ ուրկէ
կուգան , ուրիշ բան չեն , եթէ ոչ հերոսներու
ոգին զոր մեր սիրտերը կը հաւաքեն ու կը ձգեն :
Լաւ է մերթ անտեսանելի բաները տեսանելի պէս
նկատել :

Ահա՛ թէ ի'նչ բաներու ջանադիր կ'ըլլային այն
մեծ կրօնքները որոնք լոկ սովորոյթներու պատշաճե-
ցուցումով ձևերու տակ կը ներկայացնէին մարդ-
կութիւնը վարող թագուն , խոր . բնազդական ,
տիեզերական ու էական ճշմարտութիւնները : Ամէն-
քըն ալ նախազգացած ու ճանչցած են ամենաբարձր
ճշմարտութիւններու մէջ սա մեծ ճշմարտութիւնը՝
մեռելներու և ողջերու հազորդակցութեան , և միև-
նոյն խորհրդաւոր իրողութիւնը կը մատնանչին
անոր սրուած զանազան անունները՝ արժանիքներու
փոխանցում քրիստոնեաներու մէջ , հոգեփոխում
կամ վերմարմնեղութիւն պուտտայականներու մէջ ,
չինթոյսկանութիւն կամ նախնիքներու պաշտա-
մունք ճաբոնցիներու մէջ , որոնք ուրիշ ունէ ժողով-
ուրդէ աւելի համոզուած են թէ մեռելները ապրելէ
չեն գաղբիր , մեր գործերը կը վարեն ու մեր առա-
քինութիւններովը բարձրացած աստուածներ կը
գառնան :

«Աստուծայի անակնկալներէն մէկը , կ'ըսէ տեղ
մը Լաֆֆաթիօ Հըրն»՝ այն գրադէտը որ ամենաչա-
տը ուսումնասիրած ու հասկցած է հիներու այս
գարմանալի պաշտամունքը , ապագայի անակնկալ-
ներէն մէկը վստահելի պիտի ըլլայ , դարձը երկար

տաննէ իվեր լքուած զէպի այն հաւատալիք-
ներն ու գաղափարները որոնց ճշմարտութենէ
զուրկ ըլլալուն համոզուած էին — հաւատալիքներ
զորս լոկ սովորամուտ թիւնով դատապարտողները
դեռ բարբարոս , հեթանոս , միջնագրեան կը կո-
չեն : Գիտութեան օրբստօրէական հետախուզումը
մեզի նոր ապացոյցներ կը բերէ թէ վայրենին ,
բարբարոսը , կռապաշտը , արեղան տարբեր ճամ-
բաներէ հասած են այնքան սօտ յաւիտենական ճըշ-
մարտութեան ի'նչ ի'նչ կէտերուն , որքան , հոգ չէ ,
այս դարուս ունէ մէկ խորհողը : Կը սորուինք նայն-
պէս թէ աշխիմիսթներու և աստղարաշխներու տե-
սութիւնները մասնակի բայց ոչ ամբողջովին կեղծ
էին : Նոյնիսկ մենք պատճառներ ունէինք երթա-
ղըրկու թէ աննշմարելի աշխարհին երեակայուած
երազներուն , անտեսանելիին վարկածներուն բոլո-
րին մէջ ապագայ գիտութիւնը իրականութեան
սաղմեր պիտի գտնէ :»

Այս սողերուն վրայ շատ մը բաներ աւելցնել
կարելի պիտի ըլլար , մասնաւորապէս այն ամէնը
զորս բնազանցութիւնը՝ մեր գիտութիւններու էն
նորագոյնը՝ կը հետամտի գտնել մեր ենթագիտակ-
ցութեան հրաշալի կարողութիւններու մասին : Բայց
մեր ըսածին ուղղակի վերագառնալու համար նըշ-
մարած չէք կայսրութեան մեծ ճակատամարտներէն
ետք ծնուղներու արտակարգօրէն բազմապատկու-
լը՝ իբրև թէ իրենց ծագիկ հասակին մէջ յեղակարծ-
օրէն հնձուած բոլոր կեանքերը իրապէս մուսած չըլ-
լալով աճապարած ըլլային մեր մէջ վերերևիլ ասպա-
րէզին լրացնելու համար : Մինչդեռ չորս կողմէն
տիրապետող իտէալ աշխարհին մէջ տեղի ունեցած
անցուղարձներուն եթէ կարելի ըլլար աչքերով հե-
տելի , անտարակոյս պիտի հաստատուէր թէ նոյն
ձևով կ'առաջնորդուին նաև կոտորածի դաշտին
վրայ կորսուիլ թուած բարոյական ուժերը : Այդ
ուժերը գիտեն իրենց երկալիք տեղը , կը ճանչնան
իրենց նպատակը և չեն վարանիր երբեք : Մեր հը-
րաշալի մեռնողներուն լքածները մեզի է որ կը
կտակուին և երբ մեզի համար կ'անհետանան վա-
ղանցուկ ու զարտուղի ձևով մը չէ , բայց առա-
ւելապէս իրական և ուղղակի կերպով մըն է որ ի-
րենց կեանքը մեզի կը ձգեն : Փառաւոր գործի մը
մէջ ամէն պարտուող յայտ կը բերէ այնպիսի ա-
ռաքինութիւն մը որ մեր վրայ կ'իշխէ . անսամա-
նակ վախճանի մը սաստկութեան մէջ ոչինչ կը
ցնդի : Պարտականութեան ու սիրոյ գոյութեան մը
ընթացքին մեզի տրուածը միակ ու մեծ հարուա-
ծով մըն է որ տեղի կուենայ : Մար կեանքը չար-
գիլեր և անզօր է անոր դէմ . կեանքի ամբողջակա-
նութիւնը նոյնը կրնայ միշտ : Ինկողներէն առնուա-
ծը ոտքի եղողներուն կը փոխանցուի , եթէ լամբար-
կանայ : Որքան ատեն որ ապրողներ գտնուին Մա-
հր ոչինչ պիտի կրնայ շահիլ և որքան շատ աւեր-
ներ գործէ՝ այնքան աւելի պիտի բազմապատկէ
աստկութիւնն անոր՝ որուն չիկրնար մատչիլ : Որ-
այնքան աւելի կ'ապացուցանէ թէ Մարդկութիւնը
վերջապէս պիտի յաղթէ Մահուան :

ՀԱՅ-ԱՇԽԱՐՀ

Ա. ՎԱՆ-ՏՈՍՊ ՈՒ ՎԱՍՊՈՒՐԱՎԱՆ

1. ՎԱՆ-ՏՈՍՊ ԽԱՆՁԱՐՈՒՐՔ ՀԱՅ ԿԵԱՆՔԻ

Տասներեք տարի կ'անցնի. ահա ինչպիսիք են Նախահայեան նոր հարստութիւն մը կը հիմնուի (833) և մայրաքաղաքը կը փոխադրուի աւելի ապահով տեղ մը, Վանայ անմասշտի ֆարմայուրուն վրայ, նորակերտ Տուշար (հայացած Տուս)։ Դարերու ընթացքին երկիրն ու մայրաքաղաքն իրարու փոխանակած են անուններն։ Բիանա (ձայնաշրջուած, հայացած Վան) երկրի անուն էր, հիմա քաղաքի անուն եղած է, Տուսպն ալ մայրաքաղաքն էր և եղած է գաւառին անունը։ Ասկէ՛ մեր «Վան-Տոսպ» վերնագիրը։

Տոսպի առաջին թագաւորը եղաւ Սարդուրիշ Ա. Լուտիպրիշի որդին։ Սարդուրիշ Ա. իր մեծ հայր Արամէի քաղաքականութեան հետեւելով՝ շրջակայ փոքր իշխանութիւններէ դաշնակցութիւն մը կազմեց։ Սաղմանասար իր հրամանատարը զըրկեց Սարդուրիշի դէմ, բայց իր համբաւէն շատ բան վրայ տուաւ։ Տոսպի թագակիրն իր դաշնակցութեան միացումը ուրիշ իշխաններ ալ։ Սաղմանասար չկրնայով ուղղակի Սարդուրիշի դէմ կըռուի, իր զէնքը դարձուց դաշնակից իշխաններու դէմ, արշաւեց Մանա, Մուճաճիր և ին։ Սարդուրիշ ասկէ օգտուելով՝ երկիրը կ'ընդարձակէ, կը գրաւէ Նայիրի երկրի մեծ մասն եւ «արփայից արփայ» կը կոչուի։

Ուրարտուի թագաւորներուն մէջ առաջինը կ'ըլլայ Սարդուրիշ որ Ասորեստանէն Տոսպ կը հըրաւորէ հմուտ զոհներ և Վանայ ժայռին վրայ երկու տեղ իր անունն ու տիտղոսները փորագրել կուտայ իբրև «մեծ քաղաւոր, հզօր քաղաւոր, քաղաւոր բազմութեան», տիտղոսներ՝ զոր սովորաբար Ասորեստանի ինքնակալները կը գործածէին։ Սարդուրիշ կը շինէ Տոսպ-Վան քաղաքը, Վանայ ժայռերուն մէջ փորել կուտայ սենեակներ և նոյն ժայռին վրայ կը կառուցանէ այն ահագին բերդերը, որոնք քիչ կամ շատ փոփոխութեամբ դեռ կանգուն կը մնան։ Այսպէս Բիանայիք իրենց իբր ապաստանարան անմատչելի ժայռեր ընտրելով՝ պիտի կրնային Ասորեստանի վրայ յարձակիլ և նորէն տիրանալ Նայիրեան թագաւորներուն երկիրներուն։

Սարդուրիշ Ա. ի որդին Իշպուիլիշ (828—800) հակառակ Ասորեստանի արշաւանքներուն իր երկիրը կ'ընդարձակէ և իր վերջին տարիներուն իրեն գահակից կ'ընտրէ իր որդին Մենուաշ—Մանուազ (800—784)։ Մենուա Մասորեստանի ինքնակալ Ադադ-Նիրարի դէմ Բիանան պաշտպանելով հանդերձ՝ դրացի ուրիշ ցեղերու վրայ կ'արշաւէ արեւմտեան կողմէն մինչեւ Մեդիս—Մելիտիս—Մալեատիս կը յառաջանայ և Ասորեստանցիներն ու Քեստացիները կը վանէ այդ սահմաններէն, իր սխալիկ

կողմէն կը քաշակուի ինչպէս Ասորեստանի դաշնը եւ արեւելիկն ալ կը զիջուի մինչեւ Ուրմիոյ լիճը։ Մենուաշ ոչ միայն աշխարհակալեց, այլ և շէնցուց թէ՛ բնիկ և թէ՛ գրաւած քաղաքները պարտեղներով ու պալատներով (Վանայ այգեստանը)։ Պարտեղներն ուղղուեցին համար ջրաբաշխական ջրմուղներ շինեց։ Այս ջրմուղները հիմայ Շամիրամայ գետ կը կոչուին որ արուեստական ճամբայով մը Անգղայ գետի վրայէն կտրելով՝ կ'անցնի և Վանայ մօտ ծով կը թափի։ Սարդուրիշի ու Մենուաշի այս գործերը ինքնացիտ պատմութեան մէջ Հոմերոսի վերագրուած են։

Թէև Մենուազ իր թագաւորութիւնը յանձնեց իր երէց որդի Ինուշպուաշի, բայց՝ երկուքն ալ գրեթէ միևնոյն ատեն մեռան և գահակալեց Արգիշտիշ Ա. (784—760) որ Մենուաշի կրտսեր որդին էր։

Իշպուիլիշ ու Մենուաշ իրենց քաջութեամբ ու զինուորներով նշանաւոր կը հանդիսանան։ Երկուքն ալ թողած են բազմաթիւ արձանագրութիւններ, ինչպէս՝ Մոսրաբերդի, Թաշթեթի, Տոլակերտի և ին։

Արգիշտիշ Ա. քաջամարտիկ ու աշխոյժ, հօրը արժանաւոր յաջորդ և գաղափարներուն մարմնացնողը, երբ գահը բարձրացաւ, նուաճած երկիրներն ընդվզեցին։ Արգիշտիշ մի առ մի դանձաբ հլու հպատակ դարձուց և Բիանայի սահմանները շատ ընդարձակեց։ Ասորեստանցիներուն և Քեստացիներուն վրայ յարձակեցաւ և դարձին մեծաքանակ աւար բերաւ։

Ասորեստանի ինքնակալ Սաղմանասար Գ. (782—772) չկրցաւ իր երկիրը պաշտպանել Արգիշտիշի դէմ և ամէն անգամ որ կը յարձակէր, մինչև Նինուէ փախուստի կը խուճապէր։ Բիանայի աշխարհասասան թագաւորը իր բոլոր թշնամիներուն վրայ այնչափ մեծ սարսափ ազդած էր որ Ասորեստանի թագաւորները երկար ատեն չէին համարձակեր մօտենալ Բիանայի սահմաններուն։

Արգիշտիշ ընդարձակ արձանագրութիւն մը թողած է որ կը կոչուի «Տարեգրութիւնք Արգիշտիշի»։

Արգիշտիշի յաջորդ Սարդուրիշ Բ. (760—730) հօրը սկսած արշաւանքները շարունակեց և վերջացուց։ Արամէի քաղաքականութեան համեմատ շրջակայ փոքր իշխանութեանց հետ կնքեց զինակցութիւն մը Ասորեստանի դէմ։ Ընդարձակեց երկրի սահմանները Ուրմիայեւ մինչեւ Ասորիս և Տոսպեան մականին հպատակեցուց Քեստացիներն որոնք Արգիշտիշի խոստացուած տուրքերը մերժած էին վճարել։

Սարտուրիշ Բ. մէկ անգամ միայն արշաւեց դէպի հիւսիւային արևելք, ինչպէս կը տեսնուի Վանայ ժայռին վրայի իր ընդարձակ արձանագրութեանէն։

Սարտուրիշի յաջորդութիւններն Ասորեստանի քաղաքականութեան մեծ հարուած մըն էր։ Թագաւոր փախուստ Գ. (745—727) անեղ բանակով Սարտուրիշի վրայ յարձակեցաւ և Քեստացուց

երկիրը գրաւեց: Սարաուրիչ փախաւ (743): Ասորեստանի վեհապետը պաշարեց (735) Տոսպը, բայց չկրցաւ գտնել Սարաուրիչի հետքը, այլ միայն անոք քաղաքներն աւերեց ու այրեց: Այսպէս Ասորեստանցիք բացի Բիանայէն տիրացան Նու- յիւրեան երկրին մեծ մասին ու գրեթէ ամբողջ Մաննայի որոնք Մենուաչի օրերէն ի վեր Տոսպեան թագաւորները կը զարկանէին:

Սարգուրիչի յաջորդ Ռուսաչ (հայացած Հըր- աչեայ) Ա. (730—714) հիւսիսային դեղերէն ֆանկերէք քաղաքներ իրեն հարկատու ըրաւ: Բայց Սարգոն = Շարու-Ուկին՝ նշանաւոր ռազմիկ վե- հապետ մը (722—705) յարձակեցաւ Բիանայի վրայ որուն մէկ մասին վրայ հնդկոպական Կիմմեր- եանք եկած հաստատուած էին այն ասորեստանը: Ռուսաչ Ա. աշխատեցաւ դաշնակցութեան կապերը զօրացնել չըջակայ ցեղերուն հետ: Մաննայի թա- գաւոր Իրանչու որ Ասորեստանի հպատակած էր՝ չուզեց Ռուսաչի հետ զինակցիլ: Սակայն Իրանչուի թոռը՝ Բագդատի որ դաշնակից էր Բիանայի՝ մոր- թագերն եղաւ Սարգոնի հրամանով: Մորթապեր- ծին եղբայրը Ուլուսուն իր եղբորը քաղաքա- կանութեան հետեւելով՝ Ռուսաչի յարեցաւ, ինչպէս նաև դրացի միւս թագաւորները զինակցութեան կապով կցուեցան Բիանայի: Սարգոն քանի մը պա- տերազմներով պարտութեան մատնեց Ռուսաչ Ա. ն ու իր զինակիցները, մանաւանդ Մուցացիքի թա- գաւոր Ուրզանա: Մուցացիքիք Բիանայի դաշնա- կից էին այն օրէն, երբ Մենուա իր յաղթական կոթողը կանգնեց Մուցացիքի = Քելիչինի բարձունք- ներուն վրայ, Ասորեստանի արևելեան կողմը, արդի Ռուանդուգի մօտ: Մուցացիքի դէմ մղուած պատերազմին Ասորեստանցիք յափշտակեցին Խալ- դիս ու Բագ-Բարաուս աստուածներու արձաննե- րը: Ռուսաչ երբ այս չարաշուք լուրն իմացաւ, յուռահատ՝ անձնապաշտան եղաւ:

Ռուսաչ Ա. ին օրով շատ ընդարձակ էն Բիա- նա, դէպի հիւսիս մինչև Աւանայ լիճն ու Կարս, դէպի արեւմուտք մինչև Մելիթիս, դէպի հարաւային արեւելք Ուրմիոյ լիճն հարաւային ափերը:

Ոչ Արգիշտիչ Բ. և ոչ իր որդի Ռուսաչ Բ. թշնամի էին Սենեքերիմի = Մին-ախի-էրբայի (705— 681) որ յաջորդն էր Սարգոնի: Ասորեստանցիք ատիպուեցան ճանհալ Բիանայի անկախութիւնը: Այս մասին կը վկայէ Ս. Գիրքն ալ: «Եւ եղև մինչ- դեռ (Սենեքերիմ) երկիրպազանէր ի տան Նեսրա- քայ աստուծոյ, Արբամելէք և Սարասար որդիք նորա հարին գնա սրով և ինքնին զերծան յերկիրն Արարատայ»: (Գ. Թագ. ԺԹ. 37):

Ռուսաչ Բ. կ'արշաւէ դէպի հիւսիս և արևելք և իր մեծագործութիւնները նշանաւոր կը հանդի- սանայ. վանայ մօտակայ Թօքրագ-գալի կոչուած տեղը կը հաստատէ իր գեղեցիկ ամարանոցը՝ Ռու- սախինա և Արարատեան նահանգի կուտուրլի գա-ւառին մէջ կը հիմնարկէ զանազան շէնքեր ու ջրմուղներ:

Ռուսաչ Գ. (670—645) վան ու Արմաւիր քաղաքներն ու անոնց չըջականները նորանոր հաս-

տատութիւններով շէնցուց: Ռուսաչ Գ. բարեկամ էր Ասորեստանի:

Յաջորդը Սարգուրիչ Գ. (645—620) իր հօր ընկալեցին հետեւելով՝ Ասորեստանի Ասորբանի- բայ թագաւորին յատուկ դեսպան էր և բազմա- թիւ նուէրներ զրկեց և յայտնեց իր դատակալու- թիւնն ու բարեկամութիւնը: Ասոր օրով Կիմմեր- եանք ահագին բազմութեամբ երկրին զանազան կողմերը կը հաստատուին:

Ասորեստանեան ու վանեան բեւեռագիր ար- ձանագրութիւնները ունէ տեղեկութիւն չեն հարկը- դեր Բիանայի մասին, Սարգուրիչ Գ. ի մահէն ետք:

Նինուէ կործանած էր 606ին և Մարերն ու յե- տոյ Պարսկները գրաւած էին Ասորեստանը, Խաղդե- եայց ու Հատեանց նուաճած երկիրները: Խաղդեանք = Խաղդեայք քոչուեցան այն երկիրը որ յետոյ Ի- րենց անունով կոչուեցաւ Խաղդիք:

Այս խառնաշփոթութեան միջոցին հնդերու- պական Հայք Փոսիւզիայէն գալով՝ կը գրաւեն Խաղդե- եայց երկիրը որ իրենց անունով կը կոչուի Հա- յասուս:

Ի. ԽԱՉԿԱՆՑ

Յ Գ. — Յաջորդ թիւով Հայկի դիւցալիկային վերադառնալ, քաղաքական ու կրօնական հայեացք- ներով: (*)

Նոյն

Հ Ա Յ Կ

Իբրև աշտարակ մը կըրակափայլ, հըպարտ ու հըզօր, Դուն որ կանգնած ետ անմահ Մասիսին սեզ կողին վըրան, Ներբաններուդ տակ ճըզմելով Բեւին Թոքերն ահաւոր, Հալիկ, անմահ դիւցազն, ուղղէ մեր վըրայ նայուածքը ար- փեման:

Ահա՛ կը հընչեն մարտի շեփոններ. քաջեր կը խայտան, Կը տեղայ կարկուտ դու հարուածներու, մահով բեղմնաւոր. Կ'իյնայ Թըշնուին մեր վըրան իբրև ժայռ մը անսասան. Կարկառէ՛ մեզի, քա՛ջը առիւծորդի, Թեւերդ անգըլտը:

Թըռչուններն ինչպէս կը դովաբանեն արշալոյսն անոյշ, Մենք կ'երգենք ըզքեդ ու քե՛զ կ'երկարենք դափնինքը

Ո՛վ պերճ նախահայր, տարածէ՛ մեր վրան վահանդ ան- քընքոյշ:

Վըրէժի ժամն է, մեր մեհեանին վրան՝ իր պիղծ ձեռքերով՝ Կը տընկէ սոսին՝ աղտոտ դըրօշակն իր դազանաբար,

Դիւցազն անվեհեր, օ՛ն, արձակէ քո՛ւ նետը՝ փըրկարար:

1914

Ի. Բ. Մ. Խ. Կ. Լ. Զ.

(*) Ինչպէս յայտնի է, Գ. Խաչկոնց իր մահով չի կրցաւ շարունակել այս յօդուածաշարքը, որ հետզհետէ աւելի շա- հեկան ընթացում կը խոստանար: Տարաբաղդ հեղինակին այս վերջին գրուածքը անփոփոխ կը հրատարակենք, նայն իսկ պահելով Յ. Գ. Բ., որուն մէջ խեղճ Խաչկոնց առաջիկայ յօդուածին նիւթը կը կանխէր: «ՇԱՆԹ»

ՇԱԲԱԹ ՄԸ ԱՆՈՒԻՆ ՄԷՋ

I.

Հաւակ ուրեմն հասայ — ի՛նչ կըսեմ — ինկայ Պօզանթի: Ուղեւոր մը չէի, հապա քուրջ մը, մտտութիւն մը զոր կը նեղեն մէկ կողմ:

Իզնիմիթէն հող, քսանը չորս օրուան մարտիրոսութիւն մը՝ իմինս:

Տա՛սն անգամ, անէ՛ծք, մահը փորձեց ողջունել զիս. տա՛սն անգամ ալ, հրա՛շք, բարեւը չառած՝ կռնակս դարձուցի Անոր:

Հանգրուանէ հանգրուան՝ բանտերն էին կայքս, կտոր մը ցամաք հացի հետ, զիշերը՝ քարէ անկողին, ցորեկին՝ տիֆոց, տունոց, թուք ու հայհուչ, երբեմն հետիտոն, երբեմն վակոնով, երկաթէ օղակը դաստակներու միշտ ագուցիկ, երկա՛ր այն ճանապարհին քր կը շփուէի Էսկիշէհիր — Գոնիա — էրէյի — Ուլուքքըլա — Չիֆթէ խան, այն սեւ ահաւոր ճանապարհին, կըսեմ, ուրկէ նախօրօք անցեր ու կորեր էին անդարձ գրչի աղբարիկներս, եւ անհուն կարաւանները բոլոր՝ պանծալի Յեղիս:

Սարսափին հետ հաշտուած, բայց մահուան դէմ դեռ քէնոտ, մտայ վերջապէս այն որջէն ներս որ մտուր մըն էր անշուք, Պօզանթի բարձունքը, ժանտարմա Տայրէսիին յարակից:

Մօրս չկար, չկար տիտիկ ու դադար: Պէտք էր քալել, քալել՝ շարունակ, արեւներուն տակ, փողիններուն մէջէն, շիթ մը ջուրի, պուտ մը գութի միշտ կարօտ, բովէս՝ ոստիկանին սուինը երկինքն ՚ի վեր սպառնացայտ:

«Թափառական Հրեայ». խենթիս խօսքը. ինչ բաշեց ան՝ բաղդատմամբ «Թափառական Հայուն»:

II.

Յաջորդ օրն իսկ, առտուն կանուխ, ճամբայ հանել ուզեցին զիս:

Ճամբաս.— Մեծ պահարանին մէջ քնացող զարհուրելի եփրաֆս որ հետս ուղեւորած էր խելքիկ՝ կ'արթննար յանկարծ, Տէ՛ր ԶՕՐ պօռալու ականջս ՚ի վար:

«Տէ՛ր Զօրութեանց» հեծկտացի:

«Պապանձէ՛ մա՛րդ, — ոռնաց ձայն մը ներսէս, — մոռանալ, ուրանալ իր Աստուածը. հիմա ա՛յս է Հայուն պարտքը...»:

Ոսկի մը կաշառք. եւ ահա՛ արտօնուած էի քանի մը օր եւս շնթուկիլ ախոռիս մէջ, իբր հիւանդ եւ անկարող ուղեւորելու:

Հիւանդ: Չգիտեմ, ճիշդ բա՛ռն էր արդեօք:

Հեռագիր մըն ալ քաշեցի կնոջս, քանի երո՞րդն ըլլալով, չեմ յիշեր որոշ. «Սեֆիլ վի հասքա հալթե, սօն պիր իմսաք պեկերիւ»:

Ըրածս, ափո՛ս, ուրիշ բան չէր բայց եթէ հեղձմըն ալ եղընգել իր վէրքը նորաբաց:

Ու միամտութիւնը դեռ կ'ապրէ՛ր մէջս՝ կարեկցութիւն մուրալու Կեղքանի Կառավարութենէն:

III.

Ուղիղ չէր սակայն անգործ մնալս: Հարամ էր կեամբուն հանգիստ, նա՛յն իսկ ախոռի մէջ:

Առտու մը Գիւրտ օտարիկան մը ներս մտաւ եւ հրամայեց ինձ որ հագ տանիմ գոյգ մը ձիերու կերակարմանին:

Ակաս — մակաս, ա՛ս էր պակաս: Գոնէ ձեռքէս գա՛ր: Առջի բերան, երբ մաղով յարդ կրեցի անոնց, սկսան էժտէհարի պէս վրաս ի վեր ծառանալ, անասնձ, անլկամ: Ժամերով անօթի էին խեղճերը: Հայը կճեպել կար անդին. ժամանակ էր անասունին խելք ընել:

Սոսկու՛մը պատեց զիս: Եւ շրջելով մաղը գետնին վրայ, խոյացաւ դուրս:

Վայ դո՛ւն էիր ընողը: Ապտակ մը, ապտակ մըն ալ: Յետոյ արացի ու մուրցացի հարուածներ, անուշ անուշ յիշոցներու համեմանքով:

Ինչո՞ւ: Վասն զի դիտումնաւ՛որ կը մեկնէին յարդն ակամայ գետին թափելս, անսուաղ ձիանէն սահմուկած:

— Խայի՛ն էրմէնիլէր ...:

Այնուհետեւ պէտք էր քերոց շարժել անոնց մարմինին. մէկուն վէրքը օճառջրել, միւսին գաւակը շփշփել, օրը մէյ մը գետ տանիլ զանոնք — ժամուան մը տեղ — ակէ՛ն ջուր խմցունելու համար:

Թեպրի՛ք ըրէք ուրեմն սոյնի պաշտօնս, ազատ քաղաքացիներ, ու մի՛ քաշուիք օրը քսան անգամ «Կեամբուր օղլու» քնքուշ կոչականն ինձ ուղղելու:

Վարձքս կատար:

IV.

Մինչ այս մինչ այն, խապրիկ մը Պօսէն կ'ուշանար սակայն:

Անմի՛տ ...: Մեռելին աչքէն արցունք չէր սպասածս: Եւ յետոյ, պաշտօնական ա՛յնքան հեռագիր կար տալիք առնելիք. հոգերնին հատեր էր՝ ճիկեարը հինգ կուտ չարժող Հայու մը թելք քաշել ստիպողաբար:

Ու պատասխանին յամեցմամբ «փատուր» ներուս դէմքը թթուիլ էր սկսած: Իրենց համար որո՞շ էր այլեւս որ կթան կարծած կովերնին կա՛թ՝ չունէր. — Դրամ չէր գար հասցէիս:

V.

Օր մըն ալ, իրիկուան դէմ, կին մը մտցուցին բանտէս ներս:

Երբ միևակ մնացինք. — «Հա՛յ ես» ըսաւ ան, քեցին վեր առնելով:

Յիմա՛ր հարցում: Սանդարամետի այդ օրերուն, ո՞ր ազգի գաւակ կ'արժանանար միթէ ասանկ... ախոռային մեծարանքներու:

Ու՛հ, պիտի ուզէի կո՛յր ըլլալ նոյն պահուն՝ չտեսնելու համար իր դէմքը տրտմալի: Պիտի ու-

զէի մանաւանդ խո՛ւլ ըլլալ, չսեղու համար իր պատմութիւնը ցաւակոծ:

Թրքուհիի տաքազով՝ Կիլիկեցի բուրիկ մըն էր դէմինս:

Փատուր մը եկաւ. ըսաւ որ դուրս ելլեմ: Մեր բովի որջէն՝ ցոյց տուին ինձ անկողին մը: Ծալկեցի, մտուրս տարի: Ապսպրեցին որ բոհբոհ-ցունեմ, շխուտեմ զայն:

Ըրի ամէնքը. պակաս բան չէի թողած: Յետոյ կից մը ուտելով յետոյքիս՝ դուրսը գտալ ինքզինքս:

... Մինչեւ այսօր խեղդըւուր մը կոկորդա կը նեղէ, երբ միտք բերեմ 29 Օգոստոս 1916ի այդ երեկոն, ուր նահատակ Յեղիս տարաբախտ այդ խլեակը պառկեցաւ նոյն խշտեակին վրայ, հինգ հեօսիւններու զազանավառ կիրքին անձնատուր:

Իրենց համար անհաւատ էի ես: Բաւ չէր: Ուզեցին որ կաւատ ալ ըլլամ:

ԹԷՆՆԻԿ

ՀՈՎՈՏ ԳԻՇԵՐ

Այս իրիկուն ո՛վ կը խըլէ իմ սիրեսու Ուրախութեան առկայծող յոյսն ալ յետին . եւ կը նեւէ բսուզութիւնն աղէտին Կուրծփս վրայ, ինչպէս երկաթ ձեռք մ'անես:

Գուրսը հով կայ եւ կը լքեմ զանգակին Հեռաւոր ձայնն երկարածից լացի պէս , Ռեանայններ կ'անցնին մութին մէջ կարծես , Թափօրներ են որ դազաղներ կը սանին :

Ուրիկ՞ կուգայ այս արձագանգը սրխուր Գումերու՛ վրայ իջնող մութի հարուածին Ռոմէ խուցիս փեղկերն անգամ կը սարսին :

Եւ ինչո՞ւ գիս մահուան դողը կը պատէ Ու շքերերս՝ կափարիչներ պողպատէ՝ Միքսիս վրայ կը կղպուին ամբօրէն :

1915 Դեկտ . ԵՌՎ . ԳՕՂՈՍԵՍ . Ե

Խմբագրութիւնս իր շնորհակալութիւնը կը յայտնէ Stamboul, Moniteur Oriental, Le Journal d'Orient և L'express օրաթերթերուն, որոնք խօսած էին «Շանթ»ի մասին, մասնաւոր համակրութիւնով մը: Stamboul փափաքած էր որ «Շանթ» ունենայ նաև Ֆրանսերէն բաժին մը: Մեր պատուական պաշտօնակիցը յետոյ աւելցուցած էր. «Պէտք կայ շեշտելու այն առաւելութիւնները, որ շատ մը տեսակէտներով պիտի ունենայ Շանթը, այդ պարագային:»

ՄԻ ԽՈՌՈՎԵՐ ԶԻՄ

Եթէ երբեմն բու խօսեցող սարփասենչ Սուզուած՝ մրսիկ չեմ բներ, Ու կը վառին աչքես, եւ գոյն մ'անսովոր Կը սքծգունէ շուրս ու դեմքս:

Եթէ ամէն ինչ մոռցած գլուխս կը հակեմ՝ Թուխ, ու նրսած կը խոկամ, Մի՛ խոռովեր գիս — առջերս վիհ կը բացուի Աշխարհ մ'անհուն անսահման:

Արեւն անա պասաուսուն ամպերէն Մերկ ու ժրպսուն՝ կը փարի Գրկակցութեամբ մ'հրգօր երկրին, հարուս՝ նոխ Մանիւակով ու մուրսով:

Ահա քաղուած խարէն ու բա՛ցը ծուփ ծուփ Ալեկոծուած հունձներէն, Կընձնիներուն՝ նոնիներուն վարսերէն, Անապատէն անջրդի:

Մըրկոս հովէն սրփոս գոռմամբ ոռնացող Անսառներէն մեծամեծ, Եւ սարփանքի հեշտաշրջիկ սարսուռէն Որ կեանք կուսայ ստեղծուածին,

Կը զգամ որ վեր կ'ելլեն քափառ բռիչներով Իբրբ բեւեան գունդեր ցիր, Յաղթական՝ նոր ու լայնասարբ շունչեր Կենդանութեան եւ ուժի:

Եւ ա՛լ արիւնն, եւ արիւնն ա՛լ չ'ողողեր Յաւագին այս մեր երկիրն. Ո՛չ եւս վրիուկը վայրենի ՝ Լանդոլոֆ՝ Մա՛րդը՝ հրացան կը շքկէ:

Թընդանօրներն այլ եւրս չեն ժայթեր դուրս Խօլական հորձք ումբին. Ա՛յլ եւրս չեն բրոչիր մարտի խառնուրդին Արիսական գոռ երգերն.

Ամբողջ աշխարհն հայրենիք է, եւ ամենք Նոյն սուրբ խանդով վառիվառ. Խաղաղութեան երգ մը շքեղ ու գողտրիկ Կը բեւածէ ամիւ ամի:

Կը ծխայ շոգին. կը պատէ խոփն արօրին Միքսը յուրքի՛ բունծերուն. Մեքենաները կը նորնչեն շարնդալից, Կ'ասրաւեկին հրնոցներն.

Եւ եռացող երկրի անեղ եւ հրգօր Մառնչին վրայ՝ կը պարզէ Ազատութիւնը իր բեւերը ներմակ Զանգակելով պերն հովին :

ԹՐԳՎ. ՎԱՐՂԱԳԱՍ Ա.ՏԱ. ՆԷԿԻՐ

Վ Ա Ի Ե Ր Ա Յ Ո Ւ Ղ Յ Ե Ր
Հ Ա Յ Ա Ն Ա Ն Ա Ն Ե Ղ Ն Ո Ւ Ն Ս Ա Ս Ն Ե

Գերման միսիոնարներու չորս անդամներուն պատ-
՝ տական նամակը՝ ուղղուած Գերման Արսա-
փին Գործերու Նախարարութեան :

Մեր պարտականութիւնը կը սեպենք Արտա-
քին Գործերու Նախարարութեան ուշադրութիւնը
հրաւիրել այն իրողութեան վրայ թէ՛ մեր կրթա-
կան Գործը ապագային իր բարոյական հիմէն պիտի
զրկուի, և բնիկներուն աչքին ամբողջ հեղինակու-
թիւնը պիտի կորսնցնէ, եթէ երբէք Գերման կա-
ռավարութիւնը ջարդուած հայերու, աքսորուած
կիներուն և զաւակներուն հանդէպ ցոյց տրուած
վայրագութիւնը չի կարենայ մեղմացնել* :

Մեր վարժարանին շուրջը, ամէն օր, մեր
աչքերուն առջև պարզուած սարսափելի տեսա-
րաններուն հանդէպ մեր կրթական գործունէու-
թիւնը մարդկութեան հանդէպ ծաղր մըն է պար-
զապէս : Ինչպէս մտիկ ընել կրնանք տալ մեր
աշակերտներուն՝ Եօրը Գանաւներու պատմութիւնը,
և կամ ինչպէ՛ս կրնանք հոլովել, և խոնարհել
սորվեցնել, երբ մեր վարժարանին կից տաղաւա-
րին մէջ մահը կը խլէ կը տանի իրենց սոված
հայրենակիցները, երբ աղջիկներ, կիներ և մա-
նուկներ բոլորովին մերկ, ոմանք գետինը պառկած,
ուրիշներ՝ մեռելներու քով և կամ առաջուց
պատրաստուած դագաղներու մէջ տարածուած
իրենց վերջին շունչը կը փչեն :

Հայ լեռնադաշտէն բերուած 2-3000 գեղա-
ցի կիներէն միայն 40 կամ 50 կմախք մնացած
են : Անոնց մէջէն գեղեցկագոյնները իրենց պահա-
պաններուն տուփանքին դո՛հերն են, միւսները
հարուածներէ, անօթութենէ, ծարաւէ կը մեռնին,
(գեհին եգերիը կը նստի, եւ ասկայն արգիլած են
իրենց ծարաւը յագեցնելու) : Եւրոպացիներուն ար-
գիլուած է սովածներուն հաց բաժնելը : Ամէն օր
հարիւրէ աւելի դիակներ Հալէպէն դուրս կը
հանուին :

Այս ամենը քուրֆ Բարձր պաշտօններուն աջին
առջեւ տեղի կ'ունենայ : Մեր վարժարանին դիմացի
փոքր տաղաւարին մէջ 40 կամ 50 հիւժած ուրուա-
կաններ լեցուած են : Անոնք իրենց իմացական
կարողութիւնը կորսնցուցած կիներ են, ուտելին
խսկ մոռցած, երբ մէկը իրենց հաց տայ, անոնք
անսարքերութիւնով մէկդի կը նետեն : Անոնք
միայն կը հեծեն ու մահուան կ'սպասեն :

«Տե՛ս, կ'ըսեն բեհիկներ, Թալեւ եղ Արևսի
(Գերմաններուն ուսուցումը) :»

Մօտակայ արեւելքի ժողովուրդներուն յիշա-
տակին մէջ Գերման վաճանք արատաւորուելու
վտանգին ենթարկուած է : Բնիկ Հալէպցիներ կան,
ուրիշներէ աւելի զարգացած, որոնք կ'ըսեն, «Գեր-
մանները այս սարսափները չեն ուզեր, գուցէ

(*) Ընդգծումները մենք կատարած ենք : «ՇԱՆԹ»

Գերման ազգը այս եղաններուն վրայ տեղեկու-
թիւն չ'ունի : Եթէ տեղեկութիւն ունենար ինչպէ՛ս
Գերման մամուլը, որ այնչափ ճշմարտութեան
յարած է կրնայ բարձրագոյն դաւաճանութեան մէջ
մէկուսացած հայերուն շնորհուած մարդավայել
վերաբերումին խօսքը ընել . . . Գուցէ Գերման կա-
ռավարութիւնը ուէ դաշնագիրով մը յանձնառու
եղած է երբէք չի միջամտելու օսմանեան ներքին
գործերուն :

Ո՛չ : Երբ խնդիրը հազարներով կիներ, մա-
նուկներ սովամահ ընելու մէջ կը կայանայ «պատե-
հապաշտութիւն» և «իշխանութեան սահմանափա-
կում» բառերը իրենց իմաստը կը կորսնցնեն :
Ամէն քաղաքակրթուած մարդկային անհատ,
«իշխանութիւն» կ'ստանայ, այս պարագային
միջամտելու, և իր ստիպողական պարտականու-
թիւնը այսպէս ընել կը պահանջէ : Արեւելքի մէջ
մեր prestigeն է որ վտանգի տակ է : Նոյնիսկ
թուրքեր ու արաբներ, որոնց քով քիչ շատ
մարդկային զգացում մնացած է, տխրութիւնով
զլուխնին կը շարժեն, քաղաքին մէջէն քշուող
կարաւաններու մէջ, զաւակին զրկած, քարկու
անկարող կիներու կռակին վայրագ զինուորնե-
րուն հարուածներ իջեցնելը տեսնելով :

Ճէմալ փաշայի հրամանը հրատարակուելէ
վերջ աւելի սոսկալի նախճիրներու կրնանք սպա-
սել : (Այս հրահանումը Պաղատաի երկարուղիի ընկեր-
ութեան ճարտարապետներուն արգիլուած եր զարա-
գրուածներու կարաւանները յաւանակարէր : Նախա-
պէս յաւանակարուած ամեն ապակի 24 Ժամուան
մեջ պէ՛տ է յանձնուեր տեղին իշխանութեան, հակա-
ռակ պարագային անաստոյները պատերազմական
առեւտի կողմէ պիտի հետապնդուի) :

Ասիկա ապացոյց մըն է թէ պատասխանատու
իշխանութիւնը լոյսէ կը վախնայ, բայց երբէք
նպատակ չ'ունի վերջ մը դնելու այս տեսարաննե-
րուն, որոնք մարդկութեան նախատինք մըն են :

Մենք գիտենք որ Արսափին գործերու նախա-
արարութիւնը արդէն ուրիշ աղբիւրներէ հոս պատ-
հածներուն մակերանակն կարագրութիւնը ստացած է :
Բայց տարագրութեան այս սխալմիտ մէջ ուէ
փոփոխութիւն տեղի չէ ունեցած, կրկին պարտա-
կանութիւն կը սեպենք այս տեղեկագիրը պատ-
րաստել, մանաւանդ որ մեր արտասահման ապրի-
լը մեղի աւելի յստակօրէն ի վիճակի կ'ընէ տես-
նելու այն անաղին վտանգը, որուն սպառնալիքին
տակ կը գտնուի հոս Գերման անունը : (*)

Թարգմ. Կ. Յ.

Հալէպ, 8 հոկտ. 1915

(*) Այս վաւերագրութիւն մասին խորհրդածութիւններ
ընելը կը ձգենք մեր ընթերցողներուն : «ՇԱՆԹ»

ՋԱՐՅՈՒՐԱՆՔԻ ՓՈԹՈՐԻԿՆԵՐ

ՆՁՈՎԻ ՈՒ ՎՐԷԹԻ ԱՂԱՂԱԿ

ՆՈՒԷՐ՝ ՆԱՀԱՏԱԿՈՂ ՈՒ ԱՊՐՈՂ ԲՈՒՐ ՇԱԹԵՐՈՒՆ

Տարիներէ ի վեր, ու նորէն այս գիշեր, ձեր բիւրաւոր ու նողկալի դէմքերը չարաշուք,
 Իմ վիրաւորի ու սգաւորի աչքերուս առջեւէն, սողուններու նման կը սահին . . .
 Թ՛հ, ի՛նչպէս նզովեմ ես զձեզ, եւ ո՞ր բառերովս հրաշէկ՝ խարանեմ ձեր անուները զազրելի,
 Ոճիրներու, չարիքի ու եղեռնի, ձեր դամբարանին արիւնդուայ պատերն ի վեր . . .]
 Դո՛ւք որ, զարհուրանքով կոչուեցաք՝ դահնապետ գնչուդ՝ Մէհմէտ Թաւաթ,
 Կախաղաններու սպասարկուդ Ահմէտ ձէմալ՝ ու զինուորեալ աւազակդ զօրավար Էնվէր,
 Կամ անամօթարար տիտղոսուած բժիշկներդ՝ արիւնկզակ Պէհաէտտին Շաքիր ու արիւնարբու Նազրմ,
 Աւ դո՛ւն ժանտատեսիլ ու գութի չքաւորդ Բէշիտ ու զիշերապահ բորենիդ Սալիհ Ձէքի,
 Եւ ոստիկանապետներդ վատասերած Ազմի ու Պէտրի ու կրօնափոխ անկրօնդ Քէմալ,
 Աւ Աթրֆներ ու Մուամէշներ եւ Դուք տիտղոսաւոր կամ անանուն փոհմակներդ պապակած շուներու,
 Եւ Դո՛ւք՝ բիւրաւոր ու բիւրաւոր արժանաւոր անբան զաւակներդ՝ վրէժխնդիր Առաջնորդին . . .
 Ոսկեճամուկ զօրականներ, կամ աստիճանաւորներ եւ դուք բոկոտն զրկեալներ կաթիլ մը լոյսի . . .
 Դուք տէրերդ հինգ դարերու թշուառական Ոստանին, անկարեկիր եւ արցունքին եւ արիւնին,
 Դուք արիւնարբու տգրուկներ եւ փառաբանիչներ Չարիքի եւ մունետիկներ Ոճիրի . . .
 Դուք անօրէն Դատաւորներ եւ անամօթ կաւատներ պոռնկացած օրէնքին . . .
 Դուք, սառնասրտեր, անտարբերներ, շուայտութեան փեսաներ ու պաշտօնատարներ կաշառակեր
 Դուք դարերէ ի վեր քծնող կնամարդի ստրուկներ եւ անձնուիրութեան գաճաճներ.
 Դուք հսկաներ մեղապարտ եսին եւ անհաղորդ զրկեալներ ազատութեան գաղափարին
 Աւ մեր մահուան խնջոյքէն զին՛ով, Դուք՝ անարժան եւ անվեհեր ռազմիկներդ մամուլի . . .
 Կարճատես աչքեր ու անլապտեր մտքեր նշմարտութեան լուսավառ խորանին,
 Դուք անբան բանաստեղծներ ու դիմակաւոր ու անսիրտ զգայուններ,
 Ու ստաբերան բանբերներ եւ կորաքամակ անշահ գործաւորներ Գաղափարի Պալատներու . . .
 Եւ դուք մանաւանդ ծափահարիչներդ ոճիրներու եւ անլեզու ու անկզակ դատախազներ
 Եւ դուք մեր դիակներու բլուրներէն ոսկիէ աշտարակներ կառուցանող վաճառորդներ չարաշահ,
 Եւ նահատակ ցեղի մը կարմիր մատեանը թղթատող դուք կոյր պատմագիրներ,
 Անարժաններ, եւ գութին եւ արեւին եւ լոյսին եւ կեանքի ճանապարհին
 Դուք մարդակերպ օձեր եւ մեր արեան հոտէն խելայեղած շնագայլերդ բիւրաւոր,
 Պատմութեաններ եւ վերարկուներ համբուրելէն, դո՛ւք զարշահոտած բերաններ,
 Դո՛ւք, սրբութիւններ կոխտտող եւ հաւատքներ ծաղրող, կրօնականներդ անաստուած,
 Դո՛ւք, հնադարեան Սուրբ Տաճարներ քանդող ու մասունքներ պղծող անկրօն քարոզիչներ,
 Դո՛ւք, պայծառաշէն ու ոսկեհիմ քաղաքներու վրայ թեւածող, կրակածոր ու հրալեզու դեւեր . . .
 Դո՛ւք, անմեղ ցեղս օրերու մէջ մահացնող՝ անբուն գայլեր գիշատիչ . . .
 Ստեղծողին ճակատին քուած դուք անկորնչելի ու անջնջելի մրուրներ . . .
 Դեռ երկինքներու գոյնը եւ իրենց մօրկանը աչքերը չճանչցող նորածիններու դուք անզգամ դահիճներ.
 Դուք Բարիքէն թշուառօրէն զրկեալներ եւ Չարիքի երկրպագու ժառանգորդներ
 Դո՛ւք, ապաժառանգներ Իմաստութեան եւ Եղբայրութեան Սուրբ զանձերուն .
 Հանճարներ ու տաղանդներ մահացնող, դուք արեւին լոյսին անարժան կոյրեր . . .
 Դո՛ւք, Գաղափարի մուրացիկներ եւ դուք Մտածումի ոգորմելի հնակարկատներ . . .
 Դո՛ւք, Սրբութեան վարդ քոյրերուս, նարօտներուն ձեռք երկարող անխիղճ վատշուէրներ . . .
 Կորաքամակ հայրերու եւ տասնամեայ կոյսերու իսկ չը խնայող դուք դժոխածին հրէշներ . . .
 Իրենց մօրկանը ստիճաններուն վրայ պո՛ւտ մը կաթ որոնող աստուածատուր մանուկները
 Մայրերու կուրծքին վրայ ու կուրծքին հետ դաշունահարող՝ դուք Ոճիրի ասպետներ ,

Չառամած մայրեր ու վարդափայտ սրածող դուք վագրերդ մարդակեր
 Դո՛ւք, տեղատարափ կարմիր անծրեւ եղեռնի եւ անկործանելի ապառաժներ պուտ մը Խղճի . . .
 Դո՛ւք մրրկավազ սեւ ծիւն ոճիրի եւ անգտանելի քարայրներ կաթիլ մը գուլթի . . .
 Դո՛ւք, գերիններ Նիւթին եւ Ոսկիին եւ աւարի անվեհեր ու սուսերամերկ հերոսներ . . .
 Թշնամիին զէնքերու շառաչիւնէն սարսափող դուք կնամարդեր եղկելի.
 Եւ անզէն ցեղ մը սրածելու յանդգնող, դուք զրահապատ քաջամարտիկներ . . .
 Ահաւասիկ ձեր ձեռքերուն տասը մատներէն եւ ձեր բերնէն ցեղիս արիւնն է որ վար կը հոսի,
 Եւ որ կուզայ—ի՛նչ գարհուրելի սահանքներով այս անգամ—իմ բզկտուած սիրտս նորէն խխմելու...

Օ՛հ, ի՛նչ դառնութեան տողերով պէտք է անիծել ձեր մայրերը վե՛րկ, որ անամօթ գիշեր մը յղացան ձեզ...
 Ու այն կողերը ոճրաբոյն, որոնք օրերով ու օրերով ձեր տիղմը կերտեցին . . .
 Ու արգանդները գարշանքի, որ չարաշուք ժամու մը՝ զծեզ դէպ ի լոյսը վիժեցին . . .
 Պիտի մոխրանան աղէտի այն մահիճները, որոնց մէջ դուք ո՛վ անարժաններ ,
 Արիւնլուայ Առաւօտ մը եւ կամ Գիշեր մը սարսափի, խաւարէն դէպ ի լոյսը սողացիք . . .
 Պիտի քարանան այն ձեռքերը դրուժան, որ ձեր օրրանը վատութեամբ օրօրեցին . . .
 Ու պապանծին բերանները անհաւատ, որ վրիժառու երգերով, ձեր խղճի հիւլէն քնացուցին,
 Քնացուցին զայն՝ անհուն ժամանակներէ ի վեր, Չարհուրանքի ու Սարսափի դուռներուն առջեւ,
 Չը ցամաքեցա՛ն դեռ այն ստինքները թունաւատ, որ Չարիքին սերմը ձեր բերնին մէջ հոսեցին:
 Ահաւասիկ կը խաւարի մահիկը դժոխածին, որ ձեր զեհենական երեւոյթը տարիներով լուսաւորեց...
 Ու կը փչին մեհեանները յիսակալութեան ուր ձեր Աստրծուն խօսքին ծալլապատիկ ունկնդրեցիք...:
 Բայց ո՞ր աստղն է չարակամ՝ որ ձեզ մոռացութեան ճամբաներուն պիտի առաջնորդէ . . .
 Եւ ո՞ր աղբիւրը Տիեզերքին, կաթիլ մը ջուր պիտի թափէ, ձեր ձեռքերուն մէջ արիւնաներկ . . .
 Կամ ո՞ր աղօրիքը երկիրներու այսուհետեւ պիտի ջամբէ իր սահանքէն՝ ձեր բերնին մէջ, երկու փոշի ալիւրի
 Եւ անգթութեան օթեւան ո՞ր սառոյցները, հանգստարան ձեր մարմինին . . .
 Կամ ո՞ր Սրբութիւնը հողին, պիտի հաճէր ձեր զգուանքը, իր ընդերքին մէջը թաղելու . . . :
 Այլեւս ոչ մէկ յոյս ձեզի վերածաղկող գարուններու գոյներէն , . . .
 Այլեւս ո՛չ մէկ լոյս ձեզի, վերագարթնող ամառներու Դրախտէն,
 Այլեւս ոչ մէկ բոյր ձեզի, հայրենիքիս մէջ ծաղկող կարմրաներկ վարդերէն . . .
 Այլեւս ոչ մէկ շունչ ձեզի, հայ երկինքին սրբաթեւ հրեշտակներու զեփիւռէն . . .
 Դո՛ւք, անարժաններ հայ տնանկին ցնջոտիին եւ մեծատունին փշրանքներուն . . . :
 Դարերո՞վ պիտի հոսին ձեր վրայ չը ցամաքող ջրվէժները՝ մեր ամեհի ու խելացնոր Վրէժին . . .
 Ու մեր բարկութեան արեւները պիտի այրեն ձեր գանկերը ճաղատ, պահարաններ Չարիքի . . .
 Եւ Հայկազունեան բազուկներու հուրէն պիտի կապուտնան ձեր շրթունքները ահաբեկ . . . :
 Այլեւս մեր սրտերը հնոցներ են եւ մեր աչքերը գարհուրանքի լուսարծա՛կ . . .
 Ահաւասիկ այսուհետեւ ոսկեգրիչս ձեր մանգաղն է եւ թանաքս օշարակ թունաւոր . . .
 Ահաւասիկ իմ նրազս ձեր խաւարն է եւ երգերս ռազմաշունչ՝ ձեր թաղմանական մեղեդին . . .
 Բայց նախ տեսէ՛ք, ո՛վ անբաններ, թէ ինչպէ՛ս կանգնեցաւ այն ցեղը, զոր ի զո՛ւր մեռցնել ջանացիք,
 Ահաւասիկ, բիւրաւորներ-բիւրաւորներ ուխտի կերթան Եռագոյնին, Արարատի կատարներուն վրայ
 Ժածանող
 Ահաւասիկ ուխտի կ'երթան Հայորդիները, խաչակնքելով ու բոկոտն՝ համբոյրներով եւ արտասուքով
 օծելու,
 Մեր Դրօշը, Դրօշներու Դրօշակ, որուն գոյներէն, ծալքերէն ու ծփանքէն, այսօր վրէժ, վրէժ, վրէժ
 կը հոսի . . . :

Վ.Ս.Ն. ԵՍ.ՔՃԱ.Ն.ԵՍ.Ն

ՀՈԳԻՒՆ ՏՈՒՐՔԸ

ՀԱՅ ԻԳԱԿԱՆ ՍԵՌԻՆ

Հեռու՛ն՝ Հայրենի Հողին ամբողջ տարածու-
թեան վրայ, դադրած է հրէշային Հրդեհը, բայց
դեռ կը մխան աւերակները... Վայրագ եաթաղա-
նը բթացած է կոտորելէն. — այսօր՝ կանգ է առած
հայ Սպանդը, բայց դեռ երակները բաց կը մնան,
որոնց վէրքերէն կը հոսի Հայուն Արիւնը նուիր-
ակա՛ն... Աւելի քան Միլիոն մը արեւներ
ի սպա՛ն խաւարած են Հայ Երկնակամարին տակ,
բայց անթի՛ւ ու անհամար աստղեր կան դեռ, ցի-
րուցան, թողլքուած ու այսահա՛ր...

Հրա՛շք — Նշխարները կը շարժին...

Փետրատուած ու վիրաւոր կռուներն են ա-
նոնք, որոնք մեզի կը մօտենան, խեղճու՛կ թափա-
հարուներով: Բարբարոս Ոճրագործին արիւնոտ
ձեռքով աւերուեցան անոնց բոյները, ու իրենք,
չարչարանքի երկար տարիներ, դարիպ ու դուրպէթ,
անօթի ու ծարաւ, հալածուեցան ու կոտորուեցան,
անհաւասար Կռիւի անհնարին տանջանքներուն
տակ...

Ահա՛, Կարաւան մը դէպի մե՛զ կը շարժի: Ոգի-
ներու, ուրուականներու վիպային Կարաւան մըն
է ան, որ սարսուռի փոթորիկ մը իրեն առաջնորդ,
մեր դուռներուն կը մօտենայ...

Բանանք, լայնափեռեկ բանանք մեր դուռ-
ները անոնց առջև, որովհետեւ ասպետական ցեղի
մը վայել չէ վաչկատուն թափառիլը: Աղիտահար
ու անբանկ Կարաւանն է ան, որ Հայ Չարչարանքի
աներկորդ Գողգոթաներէն կը դառնայ, մերկ, ա-
նօթի ու վշտահար ուղևորներով: Մերկ... բայց,
երէկ, երբ թաթարական վայրագ թաթառը պոկեց
զանոնք իրենց շէն ու օրհնեալ հողէն, անոնք՝
հագուած, կուշտ, կեանքոտ և օգնելու պատրաստ
էին...

*
**

Տուէ՛ք:

Մեռա՛ւ Կրեստը ու անյիշատակ կորսուեցաւ,
բայց կ'ապրի ու յաւէտ պիտի ապրի յիշատակը՝
Այրիին Լուծային... Մէկը գոռոզ տիպարն է փքու-
ռոյց ու մնամէջ Փառքին ու մեծափարթամ Հարբա-
տութեան, տմարդի ու կծծի Եսամուրթեան, միւ-
զը՝ խոնարհ պատկերը՝ հոգեճոխ Գեղեցկութեան
ու անվերապահ Նուիրումին...

Կինը՝ Նուիրման ու հոգիի հերոսութեան խոր-
հրդանշանն եղաւ պատմութեան մէջ: Կինը՝ ամու-
քիչ հրեշտակն է թշուառներուն, աղէտեալներուն
ու բոլոր ծարաւահիւժ հոգիներուն: Կինը՝ Փըր-
կութիւնն իսկ է:

Հայուհիներ՛, Փրկե՛նք այդ Հրաշքին պարզեւ՝
Վերապրողները:

Հայ Մայրեր, նախ տուէք ձեր լուծան յետոյ
լայն լայն բանալ ՝ տուէք ձեր սիրական գաւազ-
ներուն հայրիկին՝ քսակը՝ որովհետեւ ահա անթի՛ւ որ-
բեր, անհայր, անմայր ու անտուն... Հայ Հարսեր,

ձեր նարօտը շա՛տ թանկ ծախեցէք ձեր փեսաներուն,
և դո՛ւք, Հայ Կոյսեր, մի՛տաք ձեր ձեռքը այն երի-
տասարդին՝ որ նախ քան ձեզ Նուիրման հրաւիրե-
լը՝ նո՛յն ձեռքով լիարուռն չէ՛ տուած այդ նուիր-
ական Նպատակին:

Տա՛նք:

Օ՛ն, դուք՝ Թանգարան մը ձեր թանկագին
զարդերով ու հանդերձներով, իսկ մենք Գանձա-
րան մը կազմենք, մեր քրտնաշահ դրամներով:
Տա՛նք, ո՛չ իբրև Գթութիւն և Ողորմութիւն, այլ
իբրև Հոգեկան Տոբ մը, Գաղափարի Պատճ մը:

Տա՛նք, արդէն սկսանք տալ, պիտի շարունա-
կենք տալ: Բայց այդ բոլոր նիւթական նուէրները
երբե՛ք բաւական չեն, ատոնք՝ մեր Նուիրման կե-
զը պիտի կազմեն միայն: Դեռ կայ միջուկը, է՛ն
էականը — Անոնք զո՛հ գացին մեր համայնական
Գաղափարականի ճամբուն վրայ, մենք ալ գոնէ
մեր հոգին նուիրաբերենք այդ գաղափարազոհներու
վիշտն ամօքելու:

Եկէ՛ք: Մօտենանք, բոլորուինք, պարապնենք
այդ Վերապրող Հայութիւնը, շո՛ւնչ, ոգի, յո՛յս
ու կեանք ներարկենք անոնց, որպէսզի, առո՛ղջ
ու ամբողջական ըլլայ մեր Վերածնունդը:

Մա՛յր, բեր քու Խանդաղատանքդ ու Մխի-
թարութիւնդ սա սգաւոր մայրերուն. Բոյր, բեր
քու Գուրգուրանքդ ու Սէրդ սա բաղդազուրկ ու
դառնացած քոյրերուդ. Հա՛յր, բեր քու արքենի
Հոգածութիւնդ սա ճիտը ծուռ որրուկներուն և
դուն, ո՛վ Եղբայր, բեր քու պողպատեայ ստեղ-
ծագործ Կամքդ՝ կրանիդեայ Հաւատքովդ ջրդեղ-
ուած: Օ՛, Հայ Հանճարին աստուածութիւնը
չուտով պիտի գիտնայ շէնցնել մեր հրոսաւեր Եր-
կիրը, բայց պէտք է որ Հայութեան սիրտն ալ շէն-
նայ, հոգին շուտով թօթափի իր դառնութիւն-
ներէն, ու Հայ Կուրծքը, դարձեալ ուռի ու բա-
բախէ, ի խնդիր Իտէալին, Արուեստներուն ու
Լոյսին...:

Հայուհիներ՛, ո՛ն, շտապեցէք ձեր այդ աղուո՛ր
Առաքելութեան փարելու: Զգո՛յ՛, չի՛ թերանաք,
չի՛ սայթաքիք, չի՛ լքէք այդ Ուխտի ճամբան,
վանդի ահեղ է պատմութեան դատակնիքը...:

Սկսա՛ք ձեր անվերապահ Նուիրումին: Ուրեմն
ես՝ ալ սկսիմ իմ եօթնադի քնարիս վրայ ձեր Շնորհ-
ները երգել... Ողբամ նոր զոհերը, մարտիրոսները
Ազատութեան Բազինին... ու, պէտք է որ եր-
գեմ, տարփողեմ, մեր գարաւոր անխաղճ Վճիռն
Ապրելու: Պէտք է երգեմ, ահա՛, ծագող վարդա-
մասն արշալոյսը՝ մեր Նոր Նաւասարդին...:

Ա. Ա.

ՇՈՊ - ՄՈՊ

Կր կարծուի թէ Մարքոսին է անթել հեռագրին հնարիչը: Աստուած տիեզերքը ստեղծած օրը իսկ անոր տուաւ անթել հեռագիրը:

Աղօթքը առաջին անթել հեռագիրն է Աստուծոյ և մարդոց միջև:

Անթել հեռագիր է նաև սէրը որ երկու սիրտերը հաղորդակցութեան մէջ կը դնէ:

Պուկարներուն ազգային երգը հետեւեալ բառերով կ'սկսի. Շուսի Մարիամ:

Այսուհետև թող' երգեն. Շուս մը մարեցայ:

Կին գրողները կրկին բոյ՛ր ունեցող վարդեր են:

Գրագէտ ծնիլը՝ կուզ ծնելու կը նմանի: Մեր սապատողը մինչև մահ ուսերնուս վրայ կը պտտցնենք և չենք կրնար մեր վրայէն զայն նետել, երբ ուզենք:

Ձի զարմացայ երբ իմացայ թէ համաձայնութիւնը ոտք դրած է թրքական հողին վրայ: Աւելի պիտի չփոթէի եթէ օր մը Աստուածածինէն նամակ մը առնէի, որուն մէջ ըսէր թէ հիմա... Բօֆօր է եղեր... Եղեմին մէջ:

Այսուհետև էնվէր փաշա չիկայ. ան եղաւ էն վար բօշա:

Այլևս իթիհատը ջուրը ինկաւ. խեղդուելու մօտ է և օգնութիւն պէտք է հայցէ Գերման կայսրէն և պէտք է պոռայ անոր. Աննն, իբի աք (չուանը նետէ'):

Ներկայ պատերազմը պատճառ եղաւ որ մեր գիտցած ձերուներն Եւրոպան ալ անունը փոխէ:

Մեղք որ յարաբերութեան մէջ չեմ դիւանագիտական աշխարհին հետ. եթէ ըլլայի, ես պիտի առաջարկէի որ երկրագունդիս այդ Ծրդ. մասին նոր անուն մը տան, անուն մը զոր ես գտած եմ. Sans Wilhelm և կամ Wilsonland!

Վեց տարիներէ ի վեր գրեթէ աշխարհիս վրայ չի՛ կամ, որովհետև ոչ՛ կամուրջէն անցած ունիմ և ոչ ալ Բերայի շիտակէն: Բայց պէտք չէ կարծուի թէ պատերազմը չէ հետաքրքրած զիս և չեմ զբաղածանով. ընդհակառակը, թէև յիշատակներէս զատ մէկը չունիմ որուն հետ կարենամ օրու ան նիւթերուն վրայ խօսիլ և կարծիքներու փոխանակութիւն մը ունենալ, բայց Աստուած իր անբաւ ողորմութեամբը կարեկցելով ինծի պէս խեղճի մը, բաժանորդ ըրած է զիս անբել հեռագրէն ետքը նոր ստեղծուած Անգոյ անուն հեռագրական ընկերութեան մը, որմէ ամէն օր զեկոյցներ կ'ստանամ:

Այսպէս, յապաղած զեկոյց մը կ'իմացնէ

ինծի թէ Գուպան ալ նախանձելով այն օժանդակութենէն զոր արևմտեան պատերազմի ճակատին վրայ կը դրկեն Աշխարհի և մանաւանդ Ամերիկայի բոլոր մեծ ու պզտիկ պետութիւնները, Հալմանայի խորհրդարանը որոշած է Եւրոպա դրկել այս ամսուն վերջը La Blague շոգենաւով հինգ միլիոն վեց հարիւր հազար հատ բնտիր տեսակէ սիկաուներ անոնց արձակած մուխով, շփոթեցնելու համար բոլոր պատերազմիկները:

Գերման թերթ մը կը գրէ թէ Համաձայնութիւնը Հալմանայի սիկաուներուն կը պարտի իր յաղթանակը:

Երբ տակաւին Գա'իրէ կը գտնուէի, ամառ օր մը կէս օրին երբ տուն գացի ճաշելու, դռնէն ներս մտածիս պէս, անոր ետին դրուած ողորիէ թիկնաթոռի մը վրայ ձեռքէս վար դրի Illustrationի թիւ մը, որ այդ առտու նոր ստացած էի Բարիդէն:

Ամէնքս սեղանին շուրջն էինք տակաւին, երբ քնորդիս որ այդ թուականին դեռ նոր մտած էր իր ութ տարու հասակին մէջ և խելքը սակայն արդէն շատ բաներու կը համներ, բան մը պատուակելով ելաւ կանգնեցաւ նստած տեղէն և պահ մը դուրս խոյացաւ, երկու երեք վայրկեան ետքը լուսաշող դէմքով և հրացայտ աչքերով աճապարանքով ներս մտաւ և մօրը քով երթալով անոր ըսաւ:

— Մա'մա, մա'մա, Հէրմիլնեային ըսէ որ թող քիչ մը անուշ տայ ինծի:

— Ինչո՞ւ նորէն անուշ կ'ուզես, պտուղդ դեռ նոր կերար. ինչո՞ւ, ի՞նչ եղաւ:

— Ուրիշ անուշ ալ կ'ուզեմ, որովհետև հիմա ձեզի անանկ բան մը պիտի սորվեցնեմ որ մօբարս անգամ չի գիտեր և մատովը զիս ցոյց տուաւ:

— Մօբա'ր, բաւ, Ֆրանսայի Հանրապետութեան Նախագահին, Միւսիւ Ֆալիէռի կնոջ պզտիկ անունը գիտե՛ս, ի՞նչ է:

Իրաւ ալ չէի գիտեր, որովհետև չէի լսած բնաւ:

— Ես չեմ գիտեր, բայց քեզի ո՞վ սորվեցուց:

— Թոչունը ինծի լուր տուաւ:

— Էյ, ի՞նչ է եղեր, ըսէ՛ տեսնեմ:

— Ֆոսֆաթին է եղեր, Ֆոսֆաթին:

Եւ այս բառը արտասանած ատեն ոտքը անանկ գետին զարկաւ, որ կարծես Ամերիկան գտնողը ինքն էր:

Ինչ մը ետքը գտայ իր այս գիւտին գաղտնիքը. Դուրսը ձգած Illustration իս մէջ պատկերները դիտած ատեն, աչքին զարկեր էր Ֆոսֆաթին Ֆալիէռի ծանուցումը և իր տղու խելքով կարծեր էր թէ Նախագահէն զատ ուրիշ Ֆալիէռ չի կարամբողջ Ֆրանսայի մէջ:

ՀԱՅ ՀՈՐԻԶՈՆԵՆ

Քեդոյիկ մեր մէջ . — Ա. Տարսաղսնեան . — «Բնկա-
կան պատմութիւն հայոց» . — Դեղամի մահը:

Անաւատիկ ուրիշ վերապրող մը . Թէոդիկը:
Բայց երկու-երեք օր բաւեց, ինքզինքը գըտ-
նելու համար: Առաջին օրը երբ տեսայ զինքը,
դէմքին վրայ կը կրէր դժնդակ ճամբորդութեան
մը հետքերը: Չղազրգիւ վիճակ մը ունէր, հակա-
ռակ իր առաջին գրուածքին այնքան ախուր զգայ-
ունութեան: Ու իր տկարութիւնը արգելք չեղաւ,
որ չի թաղուի օրաթերթերուն մէջ, չի կարդայ
զանոնք, չի հոտուըտայ մելանին ու թուղթին հոտը,
որուն կարօտը կը քաշէր երկար ատեն:

Ուրախ ենք մեր ընթերցողներուն ըսելու որ
Թէոդիկ քանի մը օրէն պիտի սկսի իր տարեցոյցին
հրատարակութեան: 1919 թ. Ամենուն Տարեցոյցը,
մօտաւորապէս 15 պրակներու մէջ, պիտի ամփոփէ
մանրանկար պատկերը վերջին չորս տարիներու
հայ մարտիրոսագրութեան:

Թէոդիկ առիթ պիտի գտնէ, երբեմն Շանթի
ընթերցողներուն պատմելու, իր աքսորի կեանքին
ամենէն ցայտուն դրուագները:

Ուսուցիչ Արշակ Տարտաղանեան, որ մեռաւ
տասներէնգ օր առաջ, ծնած էր Սասաղիւղ 1878ին:

1884 ին մտած է Պալա-
թի Աղզային Խորէնեան
երկսեռ վարժարանը, և
չըջանաւարտ ելած է
հոնկէ: 1892ին մտած է
Կեդրոնական վարժա-
րանը ուր չորս տարի
դասընթացքը շարու-
նակելէ ետքը երբ չը-
ջանաւարտ պիտի ելլէր,
կը բանտարկուի իբրև
յեղափոխական, և Կեդրոնական բանտին մէջ չորս
տարի մնալով շղթայակապ կ'աքսորուի Ա. քեայի
բանտը: Երեք տարի կը մնայ հոն և անկից կը փո-
խադրուի Սինոպի բանտը ուրկէ ազատ կ'արձակուի
Ազատութեան վաղորդային: Խմբագիր՝ Հովհաննիս-
Ումուրի օրաթերթին: Վերջին տարիներուն ալ
տնօրէն և ուսուցչական միութեան անդամ եղաւ:
Պալաթի դպրոցին յառաջդիմութեան մեծապէս նը-
պաստեց: Դեռ շատ երիտասարդ՝ փակեց իր աչքերը:

ԱՐՇԱԿ ՏԱՐՏԱԳՅԱՆԵԱՆ

Հայաստանի աշխարհագրութեան և պատմու-
թեան համար թանկագին ծանօթութիւններով
լեցուն գիրք մըն է Գեորգ-Մեսրոպի վերջին գործը,
«Բնկական Պատմութիւն Հայոց», որ թէև արդէն
էր 1914ին, պատերազմին սկիզբը, բայց հրատար-
ակ չէր հանուած հասկնալի պատճառներով:
Պատմաբան հեղինակին այս ձեռնարկը իր տեսա-

կին մէջ ամենէն կատարեալը և քննական պատ-
մութեան ասիքները մեր մէջ ժողովրդականացը-
նելու համար ամենէն լաւ կազմուած հեղինակու-
թիւնը կարելի է նկատել:

Գեորգ-Մեսրոպ գեղեցիկ գաղափարը յղացած
է իր գործին մէջ քիչ մը լայն տեղ տալու Հայաս-
տանի տեղագրութեան, կլիմային, փառնային և
փլորային, սնտեսական ու քաղաքական աշխար-
հագրութեան: Իր միւս գործերուն նման՝ Բնական
Պատմութիւնն ալ ճոխացուած է հայկական գեղե-
ցիկ պատկերներով, քարտէսներով, բնագիրէն
դուրս բազմազոյն մեծ քարտէսով ևն.: Տպագրու-
թիւնն ալ խնամատ հոգածութեան առարկայ եղած
է անոր մէջ:

Անցեալ շաբթու հողին յանձնեցինք լգաւա-
նական գրականութեան ներկայացուցիչներէն մէկը՝
Գեղամ:

Երեսփոխան չենք
ըսեր, որովհետև այդ
բարձր պաշտօնը, իր
միւս ընկերներուն պէս,
մանաւանդ իբրև հայ
ընտրելի, անձնութիւն-
րէն չի կիրարկեց: Ինչ
որ կ'սպասուէր իրմէ,
և իրաւունքով, Գե-
ղամ վարանեցաւ գոր-
ծադրելու: Բացատ-
րութեան պէտք չիկայ,
իբրև հայ երեսփոխան,
Գեղամ, պատմութեան
մէջ, շատ տխուր էջ
մը կը ձգէ: Իբրև գրող,
պէտք է խոստովանի
որ Գեղամ շատ ինքնատիպ
էջեր կտակած է հայ
գրականու-
թեան: Այդ գրականու-
թիւնը չէր գնահատուեր
պոլսահայերէն, որովհետև
արտայայտութեան ձեւ
անհասկնալի էր իրեն
համար: Բայց ան էր
որ գա-
ւառական գրականու-
թիւնը հիմնեց, Թլկատի-
նէն առաջ: Ու եթէ
այդ գրականութիւնը
իր ար-
դիւնքը չունեցաւ,
յանցաւորը Գեղամը
չէր ա-
պահովաբար:

ԳԵՂԱՄ

Ամէն ատեն որ հանդիպէինք Գեղամի,
սուղուած վիճակի մը մէջ կը գտնէինք զինքը:
Տը-
խուր, լռակեաց, կարծիք յայտնելէ քաշուող,
և յաւիտենապէս մելամաղձոտ: Գեղամ կարծես
կը ներկայացնէր հայութիւնը, քանզու և արեւ
կը րօտ: Ուրուական մըն էր ան, որ իր տրամու-
թիւնը կը սիրէր պտոցնել, երեսփոխանական
նրբանցքնէ-
րէն՝ մինչև սալօններու անկիւնը:

ԵՍՆԹԱՐԳԵԼ

Եթէ ջուր, լոյս, հանրակառք և թիւնէլ չի-
կայ, քաղաքին ճիշտ կեդրոնը կայ օրինակելի հաս-
տատութիւն մը, որ առանց ազդուելու արդ
ամէ-
նէն, կը շարունակէ իր սովորական գործառնու-
թիւնները, բազմաթիւ յաճախորդներուն հայ-
թայթելով ամէն տեսակ առարկաներ, ամենամատ-
չելի գիներով: Այդ հաստատութիւնը, - անշուշտ
գուշակեցիք, - Պալաթիոյ Թիթիկնի է: Յաճախորդ-
ները կարգի կ'սպասեն դրան առջև: Ասիկա իր
յաջողութեան ապացոյցներէն մէկն է:

